

označba in uredba kmečkih najemnikov. — Pisatelj nam riše socialno stanje srbskega naroda ob prehodu pod turško gospostvo, popisuje v naslednjem vpliv korana in ž njim združeno poslabšanje stanja srbske raje ter blagodejen vpliv cerkve in duhovščine. Vedno neznosnejše razmere so rodile odpor, ki se javlja v široko razpletenem uskoškem in hajduškem gibanju, dokler ni došlo do pravcate pobune celokupnega naroda. Dobro so opisani dogodki, ki so v drugi polovici XVIII. stoletja morali v Srbih omajati vero na odrešilno pomoč od avstrijske strani in ki so končno privedli do samostojnega nastopa Črnege Jurija.

Kar tiče formalne strani, pa mora tudi nepazljivi čitatelj ugotoviti, da je knjižica pisana v naglici in pod vtisom in vplivom hipnih domislekov. Mnogo stvari se ponavlja, o marsičem razpravlja ločeno, kar bi sodilo skupaj, uporno gibanje koncem XVIII. stoletja opisuje dvakrat, o Selimovih reformah pa pripoveduje kar trikrat. Pisatelj, ki se je že toli pečal z jezikoslovjem, bi moral posvečati nekoliko več pažnje tudi uglajenosti in pravilnosti jezika. Nevoljništvo in tlačanstvo nazivlja pod nemškim vplivom »telesno podaništvo« (Leibeigenschaft), podobno je z »viteškim roparstvom« (Raubritter) ter z izrazi »odleglost, odlegli kraji« (abgelegen, mesto: oddaljen), »priklenjen k grudi« (an die Scholle gebunden), »navezati stike« (Beziehungen anknüpfen), »vstajo dvigniti« itd. Slovenec tudi ne pravi, da se »oddaja« skrbi ali trgovini, ali da je »oddan sultanu«. Tudi v slovničnih stvareh je doslednost lepa reč, tu pa najdemo n. pr. enkrat obliko janičarev, drugič janičarov, redko pa pravilno janičarjev. Čudno se sliši, da se tudi krave dojijo (str. 98, mesto molzejo), nedoločnik od žanjem pa se ne glasi žanjati, marveč pač le žeti. Sploh bi se dalo iz tega dela sklepati, ko da bi Slovenci še ne imeli ustaljenega književnega jezika in trdnih slovniških oblik. Pri sledečem zvezku naj pisatelj to stran skrbneje in vestneje obdela, — vsaj toliko, da bo podana snov prebavljiva tudi za tistega, ki ni ravno kak slovniški gurmand.

J. Mal.

UMETNOST.

Zbornik za umetnostno zgodovino. Urejuje dr. Izidor Cankar. Izdaja Umetnostno-zgodovinsko društvo v Ljubljani. (To je tudi naslov za naročila.) I. letnik (štirje zvezki).

Zbornik je o novem letu zaključil svoj prvi letnik, zato je umestno, da se malo podrobneje ozremo na delo, ki ga je izvršil. Že v prvem poročilu smo omenili, da se njegovo delo ne omejuje samo na zgodovino domače umetnosti, kakor vsa dosedanja taka podjetja pri nas, ampak istaklo na važna vprašanja občne zgodovine umetnosti, varstva spomenikov in podobno, to se pravi, da se njegov program popolnoma sklada s programom enakih podjetij drugih narodov.

Doglejmo danes, koliko je I. letnik obogatil in razširil naše znanje o zgodovini domače umetnosti. Že zadnjič smo omenili tozadevne sestavke v zv. 1—2; v drugem zvezku (3—4) spadajo v to vrsto: Fr. Stelè, Gotske freske na Jezerskem; Jos. Dostál, Iz Langusove ostaline; V. Steska, Kipar Alojzij Progar; Stelétovo poročilo o varstvu spomenikov; Cankarjevo o narodni galeriji in nekaj drobtin. Vsi ti članki nam odpirajo deloma nove vidike na posamezne spomenike in umetnike naše domovine, deloma pa tudi na občni razvoj umetnosti na naših tleh tekom stoletij. Posebno srečna je misel V. Steskovega opisa in zgodovinske razlage postanka nekaterih ljubljanskih spomenikov v zv. 1—2. Do ti poti je edino mogoče vzbuditi zanimanje in razumevanje za neznatne spomenike preteklosti, ki jim komaj kdo posveča pozornost, ko gre mimo, ki jih lastniki hiš, kjer se nahajajo, često samo komaj še tolerirajo, ki pa imajo pogosto, kakor je dokazala ta razprava, važno kulturno-zgodovinsko ozadje. Da se to vprašanje čim bolj razbistri, bi si dovolil k spomenikom samim, ne oziraje se na kulturno-zgodovinsko ozadje nekaterih izmed teh, ki je literarno ugotovljeno, nekoliko opazk. Str. 49., sl. 1., Kristus na križu na dvorišču hiše št. 6 na Zabjaku. Časovna opredelitev Steskova je pravilna. Spomenik spada gotovo še v XV. stoletje nazaj. Predstavlja štirioglasto kamenito ploščo, ki je poglobljena v obliki

štirioglate plitve dolbine, obrobljene na straneh in na vrhu z žlebom, v katerem se nahaja motiv okrogle palice, ki se seče v zgornjih ogljih — motiv obrobitve dolbin ali vrat, ki je karakterističen za prav pozno gotiko. Janez in Marija, izvedena v visokem reliefu, stojita na konzolah, ki posnemata gotiske kapitule. Kvaliteta dela samega pa je popolnoma kamnoseško-rokodelska, delo bi spadalo po svoji primitivni izraznosti pod poglavje takozvanega kmečkega ekspresionizma; pri vsi grobosti izvedbe in pri vsi okornosti gest, ki imajo namen, spremljati duševne doživljaje predstavljenih, je tako, da se tudi umetniško v okviru primitivne umetnosti dviga nad navadni nivo in predstavlja spomenik, vreden ohranitve brez ozira na svojo častitljivo starost. S tem spomenikom se je zgodil v zadnjem času slučaj, ki je tipičen za razmerje naše občnosti, posebno naših rokodelcev, do takih spomenikov. Prejšnji lastnik hiše, g. Kregar, je naprosil nekega zidarja, naj preišče ali je spomenik iz kamna, kakor je on domneval, ali iz gipsa, kakor so drugi trdili. Mesto, da bi zidar previdno ostrgal z nožem ali kakim drugim orodjem nekoliko barve, da pride do kamna ali gipsa, je poskusil material s tem, da je z ostrino cepina kljuvil po plošči in precejšen kos ob križu odbil in sev nepobitno dognal, da je to kamen. — Po starosti je ta spomenik nedvomno najstarejši med vsemi, ki jih je Šteska objavil.

Kar se tiče časovne opredelitve naslednjih sl. 3., sl. 4. in sl. 7., bi opomnil sledeče: Najstarejši med njimi je stilistično nedvomno sv. Florijan (sl. 7.) v Nunski ulici št. 2. Ta je skozi in skozi poznogotski, brez sledi ob začetku XVI. stoletja nastopajočega vpliva italijanske renesanse. Če bi bila letnica 1616, ki je bila vidna nekdanj na ščitku in je še sedaj na fotografiji, točna, bi kljub gotskemu značaju nujno moral v eni ali drugi smeri izdajati renesanski značaj, ki je vladal takrat pri nas že okrog 100 let. Letnica se more nanašati samo na preslikanje reliefa, ki se lahko nanaša na dogodek, o katerem piše Thalnitscher. Delo pa je nedvomno vsaj 100 let starejše kot letnica 1616. Okvir z žlebom, paličastimi robovi in zmaji na vrhnih ogljih

je skozi in skozi gotski po svojem motivu in spada v isto kategorijo kot zgoraj omenjeni okvir reliefa na Žabjaku št. 6. Stilistični motiv sv. Florijana, ki je močno »narejen«, je tipičen rekvizit gotske plastike in slikarstva koncem XV. in začetkom XVI. stoletja; plašč z motivom »ušesa« ob levi nogi in gubami, ki so čisto dekorativno svojevoljno lomljene in razdeljene, je vsakdanji v slogu, ki ga opisuje članek o gotških freskah na Jezerskem v št. 3–4 Zbornika; tam lahko vsak primeri te motive na slikah klečečega Jezusa, spečega Janeza in klečeče Marije. Tipično gotski je tudi drog zastave, ki se ovija kot ozek trak okolu njega — ta motiv je skoro stalen v gotski ornamentiki (okviri itd.); tudi tip glave z močno grivo las spada popolnoma v opisani stilistični okvir. Kvaliteta dela je mnogo boljša kakor opisanega reliefa na Žabjaku št. 6; čas postanka torej več ali manj začetek XVI. stoletja.

Njemu sledi po stilistični starosti sl. 4. sv. Krištof v ulici sv. Florijana št. 1. Dr. Ilg je njegovo starost popolnoma pravilno ocenil, če pravi, da je nastal okrog leta 1530. Okvir s stebri in obeskom nad glavo sv. Krištofa, tip sv. Krištofa, obleka in njeno gubanje — vse to je tako karakteristično za takozvano nemško renesanso, in sicer ravno za čas kot ga omenja Ilg, in dalje do srede XVI. stoletja, da brez težave lahko označimo čas postanka tega spomenika z drugo četrtino XVI. stoletja. Tudi ta spomenik čisto gotovo ni bil napravljen za namen, kakor ga opredeljuje Thalnitscherjeva notica, ampak je bil kvečjemu zanj adaptiran.

Tudi pri tretjem teh spomenikov, Kristusu na križu, sl. 3., je skoro izključeno, da je bil napravljen za namen, ki ga omenja Thalnitscherjeva notica, vendar pa stilistično veliko manj kot pri omenjenih dveh. Gotika in renesansa se na njem prepletata, »borita«, kakor pravi Šteska, vendar tako, da je vseeno delo v celoti bolj renesansko kot gotsko. Naj je delo tudi preprosto kamnoseško delo, je vseeno telo Kristusovo tako premodelirano v smislu nove lepote telesne polnosti in skladnosti njegovih posameznih delov, da paralelizira bolj gotsko pojmovani figuri sv. Janeza in

Marije. To delo je težko natančneje časovno opredeliti, ker je rokodelskega značaja in ker se je pri nas gotika borila z renesanso deloma tudi še o Chronovem času, torej začetkom XVII. stoletja, zato je Ilgova opredelitev splošno v XVI. vek zelo previdna, zdi se mi pa vseeno mogoče izključiti prvo polovico XVI. stoletja in datirati to delo v sredo ali drugo polovico XVI. stoletja, eventualno še tudi v čas, na katerega se nanaša Thalnitscherjeva notica.

Dva druga članka pod naslovom »Slikar Johannes de Laybaco« in »Gotske freske na Jezerskem« pa v drugem oziru odpirata nove vidike na razvoj umetnosti na naših tleh, ker polagata temelj za študij gotskega slikarstva v XV. stoletju, ki je v Sloveniji precej dobro zastopano s spomeniki. Prvi članek označa stil Johannesesa de Laybaco, njegovo pokolenje in pokolenje njegove umetnosti, ki se giblje v okviru gotskega idealizma prve polovice XV. stoletja, ki je splošna lasi srednje Evrope. Dediščina XIV. stoletja je v ti umetnosti, ki jo je Janez prinesel s Koroške, še močno vidna, dočim se naslednja doba, poznogotski realizem, le rahlo napoveduje. Z realizmom druge polovice XV. stoletja se peča druga razprava in opredeli slog slik na Jezerskem kot slog alpskega slikarstva, kakor se je izpremenilo pod vplivi nürnberškega slikarstva, posebej mogoče Wohlgemutove delavnice; nürnberško slikarstvo je posredovalo našemu, kakor se nahaja na Jezerskem, tudi nizozemske motive, ki se javljajo v novih tipih in stojnih motivih.

Tako vidimo, da vrši Zbornik velevažno znanstveno nalogo glede študija domače umetnostne zgodovine. Kaj pa je podal do sedaj glede spoznanja problemov splošne zgodovine umetnosti, bomo prihodnjič opredelili.

Frst.

1. **Grafička Umetnost**, III. sv. Ureduje M. D. Gjurić. Zagreb, 1921.

2. **Umjetnost**, almanah za slikarstvo, grafiku i skulpturu, sv. IV. Uredio odbor. Izdaje Kolegij jugosl. grafičara. Zagreb-Ljubljana, 1921.

3. Isto, drugo izdanje, Zagreb-Ljubljana, 1921.

Grafička Umetnost je s IV. zvezkom razširila svoj program in postala glasilo Kolegija jugosl. grafičarjev ter seznanja z jugoslovansko umetnostjo vseh strok. Kar se zunanje opreme tiče, je postala mnogo manj razkošna kakor so bili prvi trije zvezki. Vse je nadkriljeval v svojem tekstnem delu III. zvezek, ki ga je opremil M. D. Gjurić z originalnimi lesorezi. Ta oprema, tiskana v rdeči barvi, je obstojala iz inicial, vsebujočih majhne sličice, končnih vinjet ter lesoreznega, preprosto grafično zasnovanega okvira. Žal, tisk (črke teksta) ni stal na enaki višini, ker bi sicer lahko imeli v tem zvezku res vseskoz monumentalno knjižno izdanje. Tekst tega zvezka je bil posvečen umetniškemu vprašanju, splošna smer je v tem kakor tudi v IV. zvezku naperjena proti ekspresionizmu in drugim modernim smerem. III. zvezek vsebuje pet originalnih grafičnih prilog, povečini kamenotiskov M. Račkega, M. Rašice, I. Benkovića in M. D. Gjurića.

Kakor sem že omenil, se je v IV. zvezku program razširil tudi na ostale stroke umetnosti. Tendenca gre tudi sedaj izrazito proti najnovejšim umetniškim strujam. To je posebno razvidno iz Pregleda umjetniških izložbi, ki je prvič reklama za lastna podjetja in lastne sotrudnike, kar bi ne bilo nič slabega, drugič pa v svoji sumaričnosti po mojem nekoliko prepovršen, kadar gre za dela novejših struj.

Prva izdaja tega zvezka, ki je tiskana na boljšem papirju kakor druga, ima poleg pet hrvatskih originalnih grafičnih del (največ litografije) Gjurića, Šupuka in Čutukovića tudi tri slovenske originale: B. Jakac, Božič in Koncert (linorezi) ter S. Šantel, P. H. Saffner (lesorez). Druga izdaja, ki je očitvidno namenjena širši publiki, ima samo dve originalni prilogi: S. Šantel, Slovenski seljaci (lesorez) in Gjurić, Iz starog Zagreba (litogr.).

List pozdravljamo, ker nam je umetnostna vzgoja nujno potrebna, vendar pa ne vemo, če bo mogel vršiti svojo nalogo kot glasilo več ali manj zaključene skupine umetnikov. Toda vsaj okvir je dan, mogoče mu bo praksa sama izpopolnjevala vsebino. Prvi trije zvezki so imeli izrazito smer tja, kjer nam je propaganda nujno potrebna, v smeri